

ФУРМАН Анатолій Анатолійович,
БАТАН Юлія Павлівна

УМОВИ-ЧИННИКИ МЕТАКОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ВИМІРАХ ВЧИНКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЇЇ ПСИХІЧНОГО ЖИТТЯ

Anatolii A. FURMAN, Yuliia VATAN
**CONDITIONS AND FACTORS OF METACOGNITIVE ACTIVITY
OF AN INDIVIDUAL IN THE DIMENSIONS OF THE BEHAVIORAL
ORGANIZATION OF ONE'S MENTAL LIFE**

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.02.049>

УДК 159.923

Постановка проблеми. Невід'ємним атрибутом перебування-реалізації людини у світі є її наскрізне прагнення до розширення власних вражень-уявлень про довколишню дійсність. Істинне знання оприявнюється не лише через безпосереднє відображення об'єктів і явищ у свідомості суб'єкта-пошукувача, а й через фундаментальне осмислення всього розмаїття їх засадничих властивостей і взаємозв'язків, що здійснюється у процесі мислення сутності сприйманого. У сходженні до горизонтів осягнення буття людина осмислює предметний світ через думання, спрямоване на визначення змістонаповнення конкретного феномену, що сполучається з процесом конституювання дійсності. При цьому об'єктами пізнання постають як події, явища і факти об'єктивної реальності, так і власні – психодуховні – стани, риси-якості, характеристики.

Результатом пізнавальної активності людини є створення образу світу як персоніфікованої системи розумінневих і чуттєвих репрезентацій об'єктів і досвідних конструкцій її свідомості, у яких втілюються уявлення про навколишню дійсність. Це відображення становить унікальне, образне відтворення реальності, що характеризується специфічними сутнісними та змістовними ознаками. Образ

світу є формою ідейно-рефлексивного осмислення буття, що постає у свідомості особи як процесне утворення, що розгортається, змінюється і вдосконалюється в межах її ментального досвіду, та водночас узасаднює життєве цілепокладання. Динамічність останнього зумовлюється персональною позицією діяча стосовно навколишнього світу.

Істинне знання людини про оточуюче середовище і власний внутрішній засвіт конститується не тільки на матеріалі безпосереднього відображення нею об'єктів і явищ довкілля, але й із позиції самоспоглядання як окреслення власної буттєвої присутності та свого місця-ролі у процесному плині прожиття. Осягнення особою таємниць ось-буття, що слугують підставами для пояснення світу, спричинюється її свідомісними конструктами, сукупністю усіх когнітивних здатностей разом із мисленневими й особистісними характеристиками. У поступі до істинного знання людина займає рефлексивну позицію щодо власної пізнавальної діяльності, завдяки якій віддзеркалює свої помисли та мотиви, пошукові спонуки і дослідницькі домагання, персоніфіковані особливості, внутрішні психічні акти та форми взаємодії з довкіллям. Вершинний вияв такої об'єктивованої позиції втілюється в *метакогнітивній активності* як особливому

рефлексивному способі пізнання-освоєння суб'єктом об'єктивної дійсності [1-2].

Метакогнітивна активність – цілісна система свідомісних установок, способів сприйняття, мислення та рефлексії, через яку людина осягає власне пізнання-поступ і свою присутність у світі. Вона постає внутрішнім виміром самосвідомості, що опосередковує її взаємодію з реальністю, дозволяючи як пізнавати, так і усвідомлювати сам процес допитливого пошуку. І чим виразніше виявляється ця здатність свідомості повертатися до самої себе, тим більш відчутною стає потреба особистостей розпізнати ті витоки й умови, за яких вона активізується.

Мета статті: з позицій циклічно-вчинкового підходу та вітакультурної парадигми обґрунтувати й емпірично дослідити р у ш і її метакогнітивної активності як вищого рівня саморозвиткового, рефлексивно зваженого осягнення людиною дійсності і самої себе.

Завдання пошуку: а) аналітично окреслити становлення змістового наповнення поняття «метапізнання»; б) розкрити сутність метакогнітивної активності та висвітлити її ознаки з позицій циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана; в) визначити формовияви метакогнітивної активності на різних рівнях-проекціях функціонування людини та обґрунтувати потенційні рушії її розгортання; г) вивчити означені умови-чинники та побудувати регресійну модель як свідчення їх предиктивної каузальності та системної дії в контексті метакогнітивної активності особи.

Виклад основного матеріалу дослідження

1. МЕТАКОГНІТИВНА АКТИВНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

Сучасні наукові пошукування в суміжних галузях психології розвитку та навчання все частіше увиразнюють значущість проблематики метакогнітивних явищ. На перетині цих розвідок формуються теоретичні концепції метапізнання та головно вивчаються можливості втілення віднайдених тенденцій і закономірностей відповідно до потреб ковітального практикування. У психології розвитку – це насамперед питання упрозорення та динаміки перебігу метакогнітивних процесів в онтогенезі, що загалом стосуються розуміння особою закономірностей власного інтелектуального становлення. Це пов'язано з особливостями

формування здатності до усвідомлення людиною процесу-розгортання свого мислення, періодизацією розвитку навичок самоконтролю, рефлексії і з чинниками, які впливають на них. До прикладу, в педагогічній психології підвищення ефективності освітнього процесу здійснюється через застосування метакогнітивних стратегій у роботі з навчальним матеріалом: формування в учнів уміння планувати, контролювати й оцінювати власну пізнавальну діяльність; опанування освітніх моделей, що сприяють розвитку метапізнавальних навичок, освоєння-розуміння метакогніцій як засновку впливу на академічну успішність школярів і здобувачів. Когнітивна психологія змістовно долучена до оптимізації процесів думання, зокрема опікується роллю метакогніцій у процесі сприймання та обробки інформації (передусім механізмами, що узаasadнюють моніторинг й регуляцію мислення, функціонування компонентів метапізнання, їх взаємодії з увагою, пам'яттю та мисленнєвими операціями). Висока практична значущість обстоюваного предметного кола пошукувань призвела до накопичення в його межах значного масиву емпіричних даних, що висвітлюють різні окремішні аспекти метапізнання як складноінтегрованого процесу.

Стрімка переорієнтація психологічних розвідок від фундаментального осмислення до прикладної доцільності зумовила своєрідну редукцію *проблемного поля метапізнання*, залишивши поза належною увагою питання його онтологічного статусу та сутнісного визначення в цілісній розвитковій архітектоніці психічного. У науковому дискурсі воно постає різнопланово як: 1) специфічний різновид саморегуляції суб'єкта, 2) вищий щабель пізнавальної активності, або ж як 3) надбудова над первинними когнітивними актами. Попри відмінності, ці тлумачення об'єднує спільний знаменник-локалізація метапізнання у межах когнітивної площини, що, хоча й не передбачає його ізоляції, проте фактично не розпросторює свої системні впливи на інші підструктури особистості. Однак очевидним є те, що жодне психічне явище не може бути адекватно витлумачене поза контекстом його спричинювальних і функціональних взаємозв'язків. Метапізнання не тільки зумовлюється низкою внутрішніх і зовнішніх рушіїв, а й саме постає чинником організації, спрямування і переосмислення індивідуального досвіду людини. У цьому ракурсі виникає принципове питання: чи є воно лише сукупністю регулятивних

стратегій, за допомогою яких суб'єкт упорядковує власну пізнавальну активність, чи, ймовірно, воно постає процесом діяльного, рефлексивно опосередкованого самоздійснення, у якому особистість не тільки пізнає, а й конститує власне буття?

У більшості праць, присвячених проблематиці метапізнання, виразно простежується її бачення як сукупності технік та операцій регулятивного характеру. Так, у роботах А. Браун (A. Brown) метакогнітивні процеси отримують назву *виконавчих*. Вони тлумачаться як дії людини, спрямовані на керування власною когнітивною діяльністю під час навчання і на розв'язання проблем. До них належать: 1) прогнозування – передбачення процесу та результатів пізнавальної активності (оцінка складності завдання, антиципація результатів використання тієї чи іншої стратегії тощо); 2) планування – прості форми та складні моделі стратегіальної діяльності, пов'язаної з постановкою цілей і завдань, а також розподілом часу; 3) моніторинг – спостереження за власним пізнанням; 4) контроль – пошук і виправлення помилок, вибір і заміна стратегій [23].

Метакогніції в розумінні К. Діміта (C. Dimmitt), К.Б. МакКорміка (C.V. McCormick) та Ф.Р. Салівана (F.R. Sullivan) не тотожні з виконавчими функціями, але задіяні до їхньої структури, себто є складниками-чинниками людської поведінки разом із саморегуляцією. Термін запозичений із нейропсихології, де позначає систему когнітивних процесів, що забезпечують цілеспрямовану, контрольовану та гнучку організацію діяльності суб'єкта. Вони є багаторівневими й уможливають планування поточних дій, а їх узгодження з метою (цільовими настановами) та коригування за умови настання змін здійснюється у просторі реалізації конкретного поведінкового акту. Метапізнання постає їх рефлексивним виміром і додає до здатності здійснювати регуляцію також і спроможність усвідомлювати її можливості та обмеження. Так виконавчі функції долають свою інструментальність і набувають інтенційної визначеності (див. [26]).

Метакогнітивні процеси як функції вищого рівня пізнання людиною себе і світу розглядаються в одній із найвідоміших моделей, що належить авторству Т. Нельсона (T. Nelson) та Л. Наренса (L. Narens) [27]. Відповідно до поглядів науковців, пізнавальна діяльність функціонує у двох взаємопов'язаних вимірах: об'єктному, що передбачає безпосереднє сприймання й інтерпретацію явищ дійсності, і

метаплощині, де відбувається осмислення та репрезентація самого перебігу пізнання, тобто там, де наявне своєрідне відображення суб'єктом власної когнітивної активності.

Взаємозв'язок між цими рівнями забезпечується безперервним обміном інформацією, що набуває індивідуальної значущості, завдяки чому уможливується реалізація метакогнітивних процесів, пов'язаних із відстеженням та регуляцією пізнавальної активності. Регулятивні акти виявляються у цілеспрямованому впливі на перебіг пізнання в об'єктному аспекті, зокрема через ініціювання дій, підтримання їхнього зреалізування за умов змін та їх своєчасне завершення. Водночас вони самі по собі не забезпечують усвідомленого віддзеркалення цієї активності, що унеобхіднює її аналіз і сутнісну рефлексію. Завдяки цьому формується стратегічна організованість пізнання, яке зорієнтоване або на вже здійснені інтелектуальні дії, передбачаючи оцінювання їхньої результативності, або на майбутню діяльність, уміщуючи прогнозування складності завдань, очікуваних результатів і рівня впевненості особи у власних знаннях.

У цій (як і в багатьох інших) концепції р і в е н ь «*мета-*» не уособлює сутнісно нового. Своєрідність метакогнітивних явищ убачається лише в тому, що вони спрямовуються не на об'єктно-упредметнену дійсність, а на свідомісний світ людського знання та процеси його побудови. Тоді самі процедури-техніки осягнення зазначених двох реальностей не відрізняються, а метапізнання постає «мисленням про мислення», чому можна віднайти підтвердження, щонайперше у працях Р. Азеведо (R. Azevedo) та П. Вінне (P. Winne) [30]. Автори осмислюють метакогніції як роздуми про зміст та процеси власної інтелектуальної діяльності. Вони підкреслюють, що такі міркування супроводжують розв'язання як повсякденних, так і навчальних завдань, забезпечуючи їхню усвідомленість і впорядкованість. Метакогнітивна обізнаність як компонент метапізнання при цьому не залишається поза увагою, але й не виводить метакогніції за межі мислення, постаючи лише його внутрішнім, самоспрямовувальним аспектом.

В інших сучасних напрацюваннях метапізнання науковці трактують як: 1) усвідомлення людиною свого мислення й уявлень світогляду, що здійснюється за допомогою активного моніторингу, регулювання власних пізнавальних процесів і використання евристик як способу організації методів розв'язання

задач; 2) саморефлексивне знання, на основі якого відбувається контроль над своїми когнітивними процесами; 3) форма виконавчо-оцінкового контролю, що здійснюється шляхом самопоглядання та саморегуляції; 4) знання про власне мислення і здатність на їх підґрунті спостерігати, реалізовувати та коригувати пізнавальну діяльність; 5) моніторинг і контроль думання; 6) обізнаність щодо власної мислєактивності й ефективне керування ним [29] тощо. Тож у пошукуванні когнітивної спрямованості сутність метапізнання вбачається у регуляції, що постає лиш набором функцій, пов'язаних із контролем та моніторингом.

Однак є напрямки, у межах яких вивчення метапізнання передбачає також і дослідження його своєрідних особливостей, унікальних відмінностей та чинників розгортання. Так, у площині розвідок, що стосуються саморегульованого навчання, метапізнання тлумачиться не тільки через сукупність операцій, що забезпечують відстеження й регуляцію пізнавальної активності, а й через складову ширшої системи організації діяльності, у якій суб'єкт постає водночас виконавцем, проєктувальником та інтерпретатором власних дій. У різних теоретичних моделях воно або узмістовлює регуляцію навчання як один із її компонентів, або набуває статусу засадничого механізму самокерування, що визначає логіку розгортання всієї мислєдіяльності.

Ланки-компоненти саморегульованого навчання (визначення завдання, постановка цілей і планування, реалізація обраних способів дій і подальше переосмислення виконаного) розглядаються одночасно і як його послідовні взаємопов'язані етапи. На кожному з них метапізнавальні процеси забезпечують співвіднесення фактичного перебігу діяльності з очікуваними результатами, водночас долучаючи не лише когнітивні, а й мотиваційні та оцінні аспекти. У цьому разі метапізнання перестає бути зовнішнім стосовно навчання утворенням і набуває характеру внутрішнього принципу його організації [25].

Чітке увиразнення цієї ідеї помітно в *метакогнітивно-афективному підході*, у якому саморегуляція розглядається як така, що розгортається у взаємодії особистісних і ситуативних вимірів. Індивідуальні характеристики, зокрема особливості мотивації, уявлення про себе, емоційні та вольові риси-якості, а також наявні знання про власне пізнання, визначають спосіб виконання навчальних завдань і ступінь докладених зусиль. Під час безпосередньої

діяльності метапізнавальні механізми забезпечують постійне відстеження її перебігу, а результати цього моніторингу опосередковують подальші мотиваційні й емоційні реакції (див. [24]).

Таким чином, метапізнання у структурі саморегульованого навчання постає механізмом, що поєднує планування, спостереження, регуляцію та рефлексивне переосмислення дій зі спектром особистісних характеристик. У його функціонуванні поєднуються когнітивні операції з умовами їх здійснення, передусім з мотиваційно-емоційними та поведінковими чинниками. Так, воно виразно окреслюється як точка перетину пізнавальних процесів і персональної зорганізованості суб'єкта. Тому є підстави констатувати, що саме у цих концепціях уперше здійснюється крок до осмислення метакогніцій в особистісній площині буттєвості. Однак у різноманітті сучасних напрямків-ракурсів їх дослідження (*табл. 1*) все ще не презентовано іншого виміру – *смыслотворчого та буттєвого*.

Формовияви людського пізнання не обмежуються одиничними мислєнєвими актами чи механізмами-процедурами їх операціоналізації, адже у часопотоці світорозуміння особистість послуговується певною системою відповідних інструментів (знакових, мовлєнєвих, категорійних, логічних тощо), патернами власного життєвого досвіду, специфікою інтелектуального потенціалу і т. ін. Аналогічно слушно розглядати *феномен метапізнання* не лише як надбудову над когнітивними функціями, а й як вияв рефлексивного осягнення людиною онтофеноменальної дійсності, що всеохопно унаєвлюється в екзистенційному вимірі людського буття. Воно постає не просто сукупністю регулятивних процедур, а способом долучення людини до світу, її присутності у власному пізнанні через множинні віддзеркалення своєї мислєдіяльності [6; 10; 18, т. 4, 5]. Для сутнісного науково-психологічного осмислення метапізнання потрібна інша методологічна оптика – та, яка дасть змогу унаєвити його у вимірах цілісного процесу-дійства, що не тільки організує будь-яку пошукову діяльність, а й конститує її поняттєво-категорійні, трансцендентальні підвалини. Метакогнітивна активність – це значно більше, ніж елементарний моніторинг і контроль пізнавального самопоглядання, що спонтанно виникають у розвідковій діяльності людини. Вона ініціюється системою узгоджених мотивів, передбачає прояви волі та пострефлексію, що допомагає

Таблиця 1

Систематизація досліджень метакогніції за теоретичними напрямками

Напрямок	Дослідницький фокус	Представники
Когнітивний	Механізми моніторингу і контролю пізнавальних психічних процесів; когнітивні стратегії; метакогнітивні оцінки-судження та їх вплив на подальшу регуляцію мислення	Флейвелл Дж. (Flavell J.), Коріат А. (Koriat A.), Меткалф Дж. (Metcalf J.), Нельсон Т.О. (Nelson T.O.), Наренс Л. (Narens L.)
Освітньо-прикладний	Роль метакогніції у освітньому процесі; метапізнання як компонент саморегульованого навчання; відмінність / схожість метакогнітивних процесів під час виконання різних навчальних завдань; відпрацювання навичок застосування метакогнітивних стратегій	Бейкер Л. (Baker L.), Ефклідес А. (Efklides A.), Гакер Д.Дж. (Hacker D.J.), Пінтріч П.Р. (Pintrich P.R.), Циммерман Б. (Zimmerman B.), Тобіас С. (Tobias S.), Еверсон Г. (Everson H.)
Нейронауковий	Нейронні субстрати метакогнітивних процесів (нейровізуалізація та комп'ютерне моделювання); співвідношення метакогніції із виконавчими функціями	Долан Р. Дж. (Dolan R. J.), Флемінг С. (Fleming S.), Облезер Й. (Obleser J.), Фріт К. Д. (Frith C. D.)
Розвитковий (онтогенетичний)	Передумови формування елементів метакогнітивної активності; розвиток метакогніції протягом життя людини; вікові зміни в метапізнанні	Флейвелл Дж. (Flavell J.), Борковські Дж. (Borkowski J.), Браун А.Л. (Brown A.L.), Палмер Е. С. (Palmer E.C.), Шроу Г. (Schraw G.)
Клінічний	Особливості перебігу метакогнітивних процесів при різних психічних та соматичних розладах; вплив метакогніції на психічний стан і на розвиток або на лікування психопатології	Веллс А. (Wells A.), Моррісон А. (Morrison A.), Лісакер П.Г. (Lysaker P.H.), Меттьюз Г. (Matthews G.)

вдосконалювати її подальші поступи. Відтак метакогніція стає циклічним довершеним (відеальним) в ч и н о м, що здійснюється людиною з притаманними їй домаганнями-прагненнями, мотивами-цілями, цінностями-сенсами, смислами-значеннями. Цей феномен цілковитого занурення особистості у власні пізнавальні процеси, їх розуміння-упрозорення найбільш слушно досліджувати з позицій *циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана* (див. детально [11; 13; 15]).

2. МЕТАКОГНІТИВНА АКТИВНІСТЬ КРІЗЬ КАНОНІЧНУ ОПТИКУ ЦИКЛІЧНО ДОВЕРШЕНОГО ВЧИНЕННЯ

Зазначена теоретико-методологічна позиція, заснована на концептуальних засадах напрацювань В.А. Роменця, розвинена і доповнена А.В. Фурманом та його науковою школою, зреалізовується в рамках вітакультурної методології, яка розглядає людину не просто як інди-

віда (біологічну істоту), а як носія культури і творця смислів, що формується в особливій субстанції ковітального існування соціуму – в *психокulturі* (див. [16-17; 20]). Остання дефініція позначає єдність культури як сукупності різноманітних форм людської життєдіяльності та психології як сфери мислєдіяльності, притаманної кожній людині. Таким чином постання особистості здійснюється не просто в соціумі як довколишній спільності, а в обширі всіх можливих форм життєзреалізування, моральних напрацювань та інтенційних домагань, що передаються від покоління до покоління, розвиваючись і вдосконалюючись. При цьому її вчинки – це не лише культурно-історичні зразки поведінки для наступних генерацій, що зводяться до шаблонів або поведінкових стандартів, а й унікальні, креативні, персоніфіковані акти вчинкового екзистенціювання, котрі формують індивідуальність, постаючи чинником-засобом її самореалізації та самотворення.

Всілякий акт учинення провадиться як складник (компонент, етап) циклічної динаміки, у якій людина набуває нового досвіду і в підсумку переходить на вищий щабель особистісного зростання. Циклічність тут виявляється в безперервності розгортання вчинення, що становить новий етап-поступ екзистенціювання як способу творення людиною власної сутності, пошук сенсу існування та зреалізування свого ціннісно-смыслового потенціалу. Відтак через учинки особа не просто взаємодіє з довкіллям, а вибудовує / конструює унікальну траєкторію життєвого шляху, на якому свідомо формує власну індивідуальність та утверджує своє ковітальне, гуманістичне єство [3; 14; 22].

Отже, у межах вітакультурної методології вчинок постає як спосіб культурно зумовленого самотворення особистості. При цьому в масштабі буття-повсякдення людини він розглядається не як одиничний акт, а як циклічно довершений процес, що розгортається у просторі безперервно здійснюваної суб'єктно-особистісної активності. Як найдосконаліший спосіб вершинного існування людини у світі вчинок завжди має внутрішню причину, авторство, зовнішню реалізацію та творчо-перетворювальну природу. Завдяки такій процесно цілісній організації спіралі вчинку / вчинення слушно розглядати методологічний підхід А.В. Фурмана та його наукової школи як дієвий, продуктивний і зважений аналітичний інструментарій дослідження широкого спектра психодуховних явищ, зокрема й метакогнітивної

активності як особливого рефлексивного способу пізнання-освоєння людиною об'єктивної дійсності. Через основні принципи цього підходу (учинковості, метасистемності, циклічності, синергійності) є підстави виокремити й *атрибутивні ознаки метакогніцій*, що сприяють ґрунтовному осмисленню цього складно-функційного феномену (*табл. 2*).

У єдності цих характеристик метакогнітивна активність, осмислена крізь циклічно довершену вчинкову оптику, постає не просто когнітивним процесом вищого порядку, а подією внутрішнього прожиття особистості, фундаментом розумної орієнтації її психодуховного світу в плінних буденних реаліях. На таких методологічних засадах метакогнітивні знання перероджуються у складну систему свідомісних налаштувань та способів сприймання людиною себе і світу, когнітивні стратегії організуються персоніфікованими формовиявами мислєдіяльності, а особистісне рефлексування сягає обривів сутнісного розуміння-тлумачення земних і трансцендентних вимірів буття. Відтак метакогнітивна активність усталюється як здійснюване з віддзеркалених позицій суб'єкта-дослідника оприявлення у сфері свідомості привласнених психічних спричинень-умов і як цілеспрямовані, опційно врегульовані осягнення, інтерпретація й подальша розуміннева репрезентація онтологічної картини світу. Дана активність постає формовиявом мислєдіяльності – складноорганізованої метасистеми оперування предметами і явищами дійсності, що здійснюється з урахуванням рефлексивно-оцінкового ставлення до неї, а також препозиції (первинного позиціювання) особи пошукування стосовно актуалізованої, суб'єктивно значущої реальності (зокрема психічної) [5; 10; 12]. Метакогніції при цьому не становлять розрізнений хаотичний набір способів сприймання, свідомісних налаштувань та особливостей мислєдіяльності, вони групуються у супідрядні компоненти системи, відповідно до повноти структурно-функційного зорганізування вчинку: 1) орієнтаційно-інформаційний, 2) емоційно-мотиваційний, 3) конативно-вольовий, 4) рефлексивно-оцінковий.

Інформаційно-орієнтаційний компонент-вимір метакогнітивної активності унаявлений насамперед у дійстві перебування-розвію людини в соціокультурному просторі, що потребує його безперервного циклічного осмислення-трактування. Це початок циклу вчинення, що розгортається як першочергове

Таблиця 2

Сутнісний зміст метакогнітивної активності, осмислений
із позицій циклічно-вчинкового підходу

Принцип	Характеристика метакогнітивної активності
Вчинковість	Метакогнітивна свідома активність є цілісним актом учинення, що поєднує мотивацію, рефлексію, дію та її пострефлексивне переосмислення
Метасистемність	Вказана активність діалектично поєднує різнорівневі психічні явища (саморегуляцію, самопізнання, самоставлення, самостворення), узгоджується з особистісними сенсами і цінностями, загальнолюдськими смислами і культурними значеннями
Циклічність	Названа активність розгортається та еволюціонує в безперервному коловороті мислєдїяльності, передбачає постійне переосмислення-рефлексію і вдосконалення самої себе мотиваційними, когнітивними, екзистенційними і вольовими ресурсами особистості
Синергійність	Забезпечує розвиткову цілісність особистісного досвіду людини, сприяє самоорганізації її свідомості, викристалізовує унікальний внутрішній засвіт людського Я

структурування ситуації та окреслення потенційних способів дій-операцій. На основі наявних знань, співвіднесених із життєвим досвідом, ціннісними орієнтирами й екзистенційними очікуваннями, та особливостей конкретної пізнавальної ситуації особа вибудовує власну траєкторію пошукового руху-поступу, спираючись при цьому на аналітичну спроможність розрізнати значуще та другорядне, впізнавати знайоме та відкривати нове.

Персональної значущості та персоніфікованого сенсу набувають когнітивні удїяльнення завдяки певним спонукуванням людини – потребам, інтересам, цінностям, що ініціюють метапізнання не просто як зовнішній обов'язок, а як спосіб-інструмент її саморозкриття та самодїйснення як особистості. Ці поштовхистимули узмістовлюються в *емоційно-мотиваційному компоненті* метакогнітивної активності, центруючись довкола усвідомлень особи, пов'язаних із суб'єктивним поцінуванням вчинкової саморегуляції майбутньої, поки що лише інтенційованої, мислєдїяльності на шляху до осягнення власних горизонтів буття. Вмотивованість до рефлексивно зваженого осмислення людиною дійсності зумовлюється досвідом продуктивної вітакультурної взаємодії з нею та позитивними емоційними пере-

живаннями, що супроводжують когнітивний процес, виконують функціональну роль підкріплення та спонукають подальші кроки вчинення у просторі пізнання світу і свого місця в ньому.

На етапі безпосереднього зреалізування метапізнання людина застосовує особливі, притаманні їй способи мислєдїяльності, процедури та діяння, що спрямовуються на керування рухом-поступом до розуміння-проєкування довоколишньої дійсності. Цей компонент-вимір метакогнітивної активності – *конативно-вольовий* – втілюється через засадничі ланки саморегуляційного процесу: а) постановку мети (здїйснюється шляхом аналізу інформації про об'єкт та віднаходженні прогалин у власних знаннях), б) планування (визначення оптимальних засобів вирішення завдання й окреслення послідовності потрібних розумових дій) і в) контроль (коригування процесу розмірковування в разі розбіжності між очікуванням та наявним результатом конкретного діяння). У цьому випадку важливим є усвідомлення й узгодження всіх дій з ціннісно-смисловими структурами особистості.

Завершує цикл такого акту-вчинення етап *відрефлексування власного досвіду-прожиття*, даного вже не безпосередньо, а у фор-

мах довершеного мислєдїяння. Рефлексивно-оцїнковий компонент метакогнїтивної активності уособлює процеси самопоглядання, глибокого свїдомїсного занурення у власну пїзнавальну дїяльність, що нерозривно пов'язані із суб'єктивними оцїнками (афективними та раціональними) її плину-розпросторення. Окрїм того, споглядальна надрефлексивна позиція забезпечує ґрунтовне збагнення будь-яких форм дїяльностей (зокрема й когнїтивної), її розсудливе оцїнювання та продуктивне вдосконалення, вона виходить за межі простого спостереження за процесом вирїшення розумових завдань та, набуваючи екзистенційного характеру, розповсюджується на всі рївнї функціонування особистості, забезпечуючи усвїдомлення внеску пїзнавально-пошукової активності у загальну організаційну мозаїку її життєздїснення [2; 8; 9].

Отже, рефлексивне оцїнювання набутого людиною мислєвчинкового досвїду зумовлює змїну особистїсних орієнтацій, мотиваційних засад і способів дїй, фіксує завершення одного циклу метакогнїтивної активності та водночас ініціює наступний. У такїй динаміці особистість виявляє себе як цілісна самоспричинювальна метасистема, у якїй пїзнання не зводиться до суто інтелектуального функціонування, а набуває онтологічного вимїру – способу людського буття у свїті, причому мислєдїяльнїсного, вчинково-канонїчного (див. детально [6; 11; 13]).

Циклічний характер (неперервність) метакогнїтивної активності однак не означає її автоматизованості, оскїльки щоразу цей кругообїг аналізу-думання започатковується особистістю знову і знову як екзистенційно оновлена спіраль учинення. А це означає, що мають бути певні передумови, які сприяють або, навпаки, заважають його розгортанню. Незважаючи на те, що окремі спрощені вияви метакогнїції є результатом природних змїн в онтогенетичному розвитку особи, метапїзнання як цілісний учинковий акт не може бути вповнї спонтанним (мимовільним), адже сама його природа несумїсна з некерованїстю (стихійнїстю). Тож мають бути певні особистїсні чинники, що зумовлюють ініціацію, спрямованість та ефективність метакогнїтивної самоорганізації, визначаючи готовність суб'єкта до рефлексивного оцїнювання власної пїзнавальної дїяльності, її монїторингу-аналїзу та свїдомого коригування вїдповїдно до вимог конкретного завдання та обставин його виконання-вирїшення.

3. УМОВИ-ЧИННИКИ МЕТАКОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ І МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Питання рушїїв метакогнїтивної активності й умов її актуалізації вже неодноразово пїднімалося зарубїжними дослїдниками. Однак частїше за все, це здїйснювалося в межах педагогїчної психологїї і в контекстї вивчення впливу метакогнїцій на успїшність навчальних дїй. За результатами пошукувань встановлені чинники метакогнїтивної активності переважно розглядалися у площинї зовнїшнього детермїнування. Зазначені розвїдки констатують, що учнї вдаються до монїторингу та контролю власних пїзнавальних дїй через спонування з боку вчителя (зокрема й за допомогою власного прикладу), а метапїзнання загалом є сукупнїстю вїдтренованих навичок, або навіть звичок, що сформувалися протягом тривалої пїдготовки. Існують також науково-прикладнї висновування [28], за якими вирїшальну роль в ініціюванні метакогнїтивної активності вїдїграє вмотивованість учнїв, що зумовлюється позитивним досвїдом попереднього використання когнїтивних стратегїй та усвїдомленням їх зиску-значущості. Проте ця вмотивованість становить резульат попереднїх стороннїх впливїв, а спонування бїльше тяжїють до зовнїшнього типу регулювання (їнтроєктованого), нїж до внутрїшнього (самїсно автономного).

Якщо ж розглядати метакогнїтивну активність як цілісний акт учинення, то шерєг спричинювальних чинникїв не може обмежуватися лише зовнїшнїми стимулами. Вчинок передбачає осмислення ситуації, свїдомий вибір дїй і вїдповїдальність за скоєне. Вїдтак він зумовлюється низкою внутрїшнїх спонук, зокрема потребами, мотивами, переконаннями, цїнностями, життєвим досвїдом тощо [8; 9]. Цї суб'єктивно опосередкованї детермїнанти у рїзних методологїчних лїнзах-опціях осмислення рушїйних засад метакогнїтивної активності набувають вїдмїнних інтерпретацій і концептуалїзуються через специфічнї пояснювальнї конструкти. До прикладу, в когнїтивнїй перспективї першочерговими є механїзми зворотного зв'язку, що забезпечують визначення розбїжностей мїж очїкуваннями і досягненнями та ініціюють корекцію пїзнавальних дїй; дїяльнїсний пїдхїд пов'язує її актуалізацію з потребами, мотивами й особистїсними смислами;

суб'єктний – із саморегулятивними ресурсами психічної активності особистості. З одного боку, незважаючи на суттєві (а подекуди й кардинальні) розбіжності в подібних баченнях, вони все ж не суперечать одне одному, а висвітлюють різні виміри єдиного процесу, з іншого – їх розгляд як сукупності ізольованих детермінант, що підлягають формалізованому підсумовуванню в межах єдиної моделі, видається методологічно некоректним, оскільки унеможливує оприявлення взаємозв'язків між ними та їх раціонально-психологічне впорядкування.

Зазначене дає підстави висновувати, що пошук чинників метакогнітивної активності доцільно здійснювати в межах уніфікованого теоретичного підходу, унаслідок чого їх полісистемно, а не сукупно. Найдоцільнішою у цьому разі є вітакультурна парадигма та методологія (А.В. Фурман і наукова школа) та розроблений на її основі циклічно-вчинковий підхід (див. [11; 13; 19; 21]). Відповідно до засадничих положень (принципів, підходів, закономірностей, засобів, нормативів) останньої розгортання метакогнітивної активності як вчинково опосередкованого процесу саморегуляції пізнання потребує від особи здатності до системно повторюваного рефлексування, самоусвідомлення й інтенційованої участі інтелектуала-діяча у здійсненні власної пошуково-пізнавальної діяльності. У цій парадигмі / методології людина розглядається не інакше як творець своєї психодуховної реальності, кожен вибір та кожна дія якого призводять до формування автентичної людської сутності та реалізації життєвого потенціалу. З огляду на виголошене, упрозорюється роль зовнішніх (соціальних) чинників, що можуть сприяти чи перешкоджати ініціюванню метакогнітивних процесів, а підґрунтям їх актуалізації є безпосередня активність людини, свідоме розкриття нею власного потенціалу в екзистенційному часопросторі саморозвитку. Ресурсні можливості особи, зокрема й ті, що стосуються метакогнітивної сфери, забезпечуються рамковими умовами вибору суб'єктом життєдіяльності напряму власної активності, віднаходження сенсу існування та актуалізаційних ресурсів самовдосконалення. У процесі самореалізації відбувається максимальне употужнення спроможностей людини, всебічний і безперервний розвиток її творчого і духовного потенціалу [4]. У такий спосіб розгортання метакогнітивної активності як рефлексивного осягнення-творення (психічної) реальності – це одна зі

сфер самоздійснення особистості й одночасно першочергове завдання пошуку її чинників, а саме визначення внутрішніх умов і засобів саморуку суб'єкта у напрямку власного, сутнісно самісного, екзистенціювання.

Вочевидь пошук рушіїв метакогнітивної активності потрібно починати із самої людини, котра цілком відповідальна у форматі життєвого шляху за власні саморозвиток і самоздійснення. Однак про які саме особливості мовиться? Людина має множинні сутнісні вияви: вона належить одразу різним життєвим просторам (світу природних об'єктів, предметів, людей та культурних смислів), у кожному з яких здійснює відповідну (своєрідну) активність. Так, долучення індивіда як біологічної істоти до світу здійснюється через пристосування до природного середовища, утримання екологічного ареалу проживання, продовження роду, задоволення органічних потреб. Реагування на зовнішні подразники тут підпорядковується критерію біологічної доцільності та виявляється переважно в моториці, адаптивній поведінці.

Активність суб'єкта життєдіяльності спрямована на взаємодію з об'єктами довколишнього середовища та їх трансформацію, насамперед у співдіянні з іншими людьми. Вона реалізується у предметному світі, де кожна річ має певну суспільну вагомість, що закріплює спосіб її використання в діяльності залежно від культурного призначення, здібностей і компетентностей людини.

Предметом активності в особистісному вимірі може бути будь-який об'єкт або явище, якщо вони стають операбельними для самої людини та наділяються нею певною (персоніфікованою) значущістю чи життєвим сенсом. Окрім цього, вона постає-реалізується і як індивідуальність, і як універсум із відповідними, притаманними лише цим її вимірам, діяльностям. Тут постає питання приналежності метакогнітивної активності як специфічного виду розуміння осягнення дійсності конкретній людській іпостасі, тобто вакуальненому образу суб'єктивної реальності, індивіду, суб'єкту, особистості, індивідуальності, універсуму. З огляду на те, що дана активність унаслідок осягнення світоустрою з рефлексивних позицій, очевидно, вона є атрибутом того втілення (людського оприявлення), що уможливує організацію свого інтелектуального досвіду у взаємодіях з об'єктом пізнання й узгоджує його з привласненими смисловими орієнтирами. Однак мета-

Таблиця 3

Умови-чинники метакогнітивної активності людини
на різних рівнях-проекціях її суб'єктивної буттєвості

Рівні-проекції суб'єктивного функціонування людини	Ступені-виміри людської дієвості	Формовияви метакогнітивної активності	Умови-чинники активації метакогніцій
Індивід	Реактивність – мінімальна автономія, механічна, стимул-залежна поведінка	Квазікогніції – лише передумови як особливості когнітивних процесів	Природна даність психічної активності
Суб'єкт життєдіяльності	Саморегуляція – цілеспрямовані дії, свідомо поведінка, самокерування, але в межах конкретної ситуації	Монокогніції – мотиви, цілепокладання, неусистемлені самоспостереження, окремі регулятивні стратегії-зачатки метакогнітивної активності	Сформованість довільної саморегуляції й опосередкованість дій-операцій
Особистість світу діяльності	Самодетермінація – свідомий вибір форм взаємодії зі світом, осмислена діяльність, автономність і автентичність	Полікогніції – комплексна мотиваційно-ціннісна регуляція, рефлексія, метакогнітивна активність як цілісний, завершений цикл діяння	Здатність ґрунтовно аналізувати дійсність і мотиваційно-ціннісна автономія
Індивідуальність циклів повноцінного вчинення	Самовизначення – окреслення свого життєвого шляху, вітакультурний простір зреалізування, сутнісне (рефлексивне) осягнення цілей, цінностей, позицій, ідентичностей у наступності вчинків	Мегакогніції – індивідуально-стильова (творча) організація метапізнання, узгодження пізнавальної регуляції з Я-концепцією, метакогнітивна активність постає унікально вибудованою системою самоконструювання регуляції пізнання і вчинення	Рефлексивна (об'єктивована) позиція і сутнісне розуміння світоустрою, свого життєвого призначення у вчинковій мозаїці ось-буття
Універсум самопізнання і самотворення	Самоздійснення – свідомо реалізація потенціалу, життєтворення, індивідуація, втілення місії-призначення, відшукування смислу буття і сенсу життя [8]	Абсолют (ідеал, когнітивної досконалості / метакогніції) – цілісне осягнення та розбудова власного мислення, досвіду і життєвої стратегії; метакогнітивна активність як форма саморозгортання, безперервного розвитку та самореалізування людини	Само- і життєтворення, холістичне осмислення світу і власного Я, екзистенціонування за принципом «тут-тепер-повно-завжди» [11]

когніції за своєю природою досить неоднорідні, а сама метакогнітивна активність у розвитку перебігу передбачає певні етапи, тому деякі спрощені її прояви можна побачити й на нижчих рівнях буденної організації людсь-

кого ества, зокрема на рівні суб'єкта життєдіяльності. Тож умови-чинники метакогнітивної активності доречно шукати на різних рівнях-проекціях суб'єктивного уприсутнення людини у світі (табл. 3).

Людина як і н д и в і д є представником біологічного виду зі своєрідністю природних властивостей – статево-вікових, індивідуально-типічних, а також із динамікою психічних функцій, органічними потребами. Для цієї образно-суб'єктивної проєкції характерним виміром людської активності є, як зазначалося, пристосування до навколишньої дійсності через доцільні реакції головно на зовнішні стимули (реактивність). Тому діяльність людини в цій іпостасі зумовлюється передусім впливами середовища, хоча й не обмежується лише ними, оскільки піддається також опосередкованій дії внутрішніх чинників, зокрема фізіологічних станів. На цьому рівні ще не правомірно говорити про вияви метакогнітивної активності, тому що метапізнання може бути лише там, де є рефлексія та хоча б елементарні форми самоконтролю, що виходять за межі суто реактивної регуляції. Індивідні властивості доречно розглядати як певну передумову метакогніцій, як сукупність психічних функцій, що забезпечують їх, а саме як особливості «прото-» мислення, уваги, пам'яті. Інакше кажучи, вони є в метакогнітивній активності, однак постають у ролі підґрунтя чи потенціалу, але ще не оприявнились у ній оформлено, самостійно.

У модусі с у б ' є к т а життєздійснення людина є носієм предметно-практичної діяльності й пізнання та наділяється такими властивостями, як здатність до ініціювання та організації власної активності (джерело її ресурсної мобілізації знаходиться в ній самій), спрямованої на видозмінення умов простору власного зреалізування. Діяльнісно-перетворювальний спосіб буття, характерний для цієї суб'єктивної проєкції, виявляється в самоактивності особи або у внутрішньо вмотивованому здійсненні, а також у саморегуляції, оскільки цей вимір наділений свідомістю. Зазначене уможливує появу компонентів метакогнітивної активності. Це можуть бути ще неусистемлені спостереження за плином власних пізнавальних процесів, або застосування поодиноких стратегій регулювання когнітивної діяльності, що були привласнені під час навчання. Цьому рівню вже належать метакогнітивні переживання як значного кластеру явищ, що мають афективно-усвідомлювальний характер і являють собою мимовільно-довільні реакції на процес віддзеркалення дійсності. Тут чинниками розгортання метакогнітивної активності постають загальна здатність до саморегуляції, сформо-

ваність довільної уваги та контроль поведінки, а також досвід зорганізування власної діяльності. Довільність регуляції, що формується спершу в поведінці через опосередкованість, згодом розпросторюється й на когнітивну сферу, що виявляється у спробах рефлексивної оцінки перебігу інтелектуальних процесів.

Розгортання метакогнітивної активності як цілісного вчинкового акту стає можливим на рівні о с о б и с т о с т і – людини як представника спільноти, котрий учинково й самодостатньо визначає свою позицію серед інших. У цій суб'єктивній проєкції особа постає автономним носієм суспільного досвіду, привласненого через соціальні механізми-важелі впливу. Вона здатна до здійснення вільного, самостійного вибору на основі власних життєвих прагнень, цілей і цінностей, готова нести відповідальність за наслідки своїх дій. Простір особистості – це *обшир учинків*, у яких вона утверджує себе, своє ставлення до інших і світу загалом. На цьому рівні метапізнання вже цілком слушно розглядати як довершений акт (цикл) учинення. Освоєні способи регуляції пізнавальних процесів об'єднуються в цілісну систему систем і перетворюються на засіб самоспрямування мислєдіяльності. Це уможливується завдяки, і не в останню чергу, особистісній автономії людини, її здатності вчиняти на засновках власних цінностей, принципів і прагнень, а також відповідати за скоєне перед собою і світом.

І н д и в і д у а л ь н і с т ь як самобутній спосіб буття людини (один з душевних вимірів) уособлює її унікальність, неповторність, непересічність. У цій суб'єктивній проєкції людина – незалежна, суверенна, самостійна істота, що творчо виражає себе у взаємодіях зі світом, визначає власну життєву позицію та виявляє свою дотичність-занурення у буття через наступність учинків. Це дійство реалізується через тотальну рефлексію та виявляється у глибокому світорозумінні, доцільної поведінки, ефективних стилях мислєвчинення, порозумінні з іншими [7]. Отож, метакогнітивна активність на рівні індивідуальності набуває ознак персонально-стильової своєрідності, цілісності та внутрішньої автономності, постаючи як унікально вибудована метасистема саморегуляції у поступі розумудумання до більш повного осягнення дійсності. При цьому мобілізований пізнавальний потенціал людини пов'язаний не тільки з розумінням і тлумаченням навколишнього світу, а й із сут-

нісним усвідомленням нею власного Я у часо-просторі буття на правах співучасника, творця, вахтового ось-буття. Засадничими чинниками, що надають метакогнітивній активності особистісної своєрідності, постають здатність до самостійного вибору-утвердження власних стилів мислення, «медитативна» позиція самоспоглядача, саморефлексія. Це дозволяє застосовувати саме ті стратегії регуляції пошуково-пізнавальної діяльності, які відповідають індивідуальній логіці світорозуміння.

Найвищим рівнем духовного виміру людини постає у н і в е р с у м – сфера трансценденції, у якій відбувається цілісне осягнення нею власного буття та свого місця-призначення у світі. Тут поєднуються фізичний, душевний і духовний начала, а людина відкривається як унікальна, потенційно нескінченна реальність, здатна до самопізнання, творчості й актуалізації вищих – сакральних, одвічних – цінностей. Метакогнітивна активність на цьому рівні виходить за межі регуляції окремих пізнавальних процесів і постає рефлексивно опосередкованим механізмом-принципом саморозгортання і самотворення особистості. Вона виявляється у здатності до цілісного переосмислення власного досвіду, перебудови мислення й життєвої стратегії, а також у спрямованості на осягнення онтофеноменальної сутності світу, що виводить її на нові горизонти долучення до буття, довершено самісного екзистенціонування. Провідною спонукою цього процесу здебільшого є прагнення і спроможність особистості реалізувати власний творчий потенціал через перегляд, переоцінку і трансформацію свого досвіду з подальшою вибудовою шляху-простору для повномірного самоздійснення.

4. УМОВИ-ЧИННИКИ МЕТАКОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою перевірки запропонованої системної ієрархії рушіїв метакогнітивної активності проводилось емпіричне дослідження за участю 165 осіб – здобувачів вищої освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Міжнародного гуманітарного університету та Одеського економічного університету. Вибір здобувачів освіти як категорії обстежуваних зумовлювався певними обставинами. По-перше, в онтогенезі людини всі необхідні засновки розвитку метакогніцій вважа-

ються повністю сформованими саме в юнацькому віці і тому припускається, що саме у цей період з'являється можливість дослідити всі компоненти метапізнання. Емпіричні розвідки у сфері постання метакогнітивної активності у більш молодшому віці не дозволили б отримати повномірну і якісну картину переходу пізнання на метарівень, оскільки у результаті пошукувань були б представлені не всі аспекти уявлення цього феномену. По-друге, метакогнітивні процеси досить повно розкриваються в освітній діяльності, тому їх вивчення є доречним із задіянням тієї категорії населення, яка знаходиться у процесі здобуття вищої освіти.

Для вивчення даного феномену застосовувався «Комплексний опитувальник метакогнітивного потенціалу» А.А. Карпова, покликаний всеохопно дослідити синтез різнопланових психічних процесів, явищ і характеристик, що сукупно організують й узмістовлюють сферу метапізнання. Пропонована методика діагностує універсальні ознаки й інтегративні ефекти всієї множини (низку параметричних властивостей) метакогнітивних проявів. Вона дозволяє встановити вісім показників, відповідно до визначених автором підсистем (метакогнітивна, метарегулятивна, метакомунікативна, метаемоційна, процедурна, моніторингова, інгібіторна й інтеракційна) у структурі метакогнітивної активності особистості.

Задля виявлення окреслених із рефлексивно-наукових позицій умов-чинників метакогнітивної активності як повномірного вчинку саморегуляції пізнання був сформований *психодіагностичний комплекс*. Опосередкованість психічних процесів вивчалась за допомогою методики «Рівень розвитку суб'єктності особистості (РПСО)» М.О. Щукіної. На особистісному рівні функціонування людини головним спричинювачем метакогніцій визначено мотиваційно-ціннісну автономію, індикатором якої доречно вважати інтегровану мотивацію, що діагностується методикою «Опитувальник академічної саморегуляції» М. Райана та Е. Десі. Рушієм метапізнання як унікально вибудованою системою самоконструювання регуляції когнітивної діяльності, що відповідає рівню індивідуальності, постає здатність особи до перманентного вияву рефлексивної позиції в осягненні реальності. Її вимірюваним відповідником є стала системна рефлексія як якісна характеристика особистості. Для отримання цього показника застосовувався тест «Диференціальний тип рефлексії»

Таблиця 4

Результати регресійного аналізу показників метакогнітивної активності здобувачів ЗВО за її основними предикторами

Предиктор	B	SE	t	p	β
Константа	143.06	24.200	5.91	<.001	
Опосередкованість	1.86	0.470	3.95	<.001	0.274
Власне спонукання	4.75	0.896	5.30	<.001	0.365
Системна рефлексія	2.05	0.563	3.64	<.001	0.227

Примітка. B – нестандартизований коефіцієнт регресії, SE – стандартна похибка, t – t-статистика, p – рівень значущості, β (бета) – стандартизований коефіцієнт.

Д.О. Леонтєва. Нарешті, існування метакогнітивної активності як форми саморозгортання, безперервного розвитку та самотворення людини (рівень універсуму) упрозорується у життєтворчих здібностях, холистичному осмисленні себе і світу, самісному екзистенціонуванні. Ця умова-чинник утворюється через поєднання усіх попередніх детермінант.

Емпірична верифікація теоретично сконструйованої системи чинників метакогнітивної активності здійснювалася із застосуванням множинної лінійної регресії, що дає змогу оцінити їхню каузально-пояснювальну спроможність. Кожний із пропонованих рушіїв оцінювався як предиктор, що має свій конкретний внесок у варіативність метакогніцій. Регресійна модель вміщувала лише ті змінні, які отримали концептуальне обґрунтування (опосередкованість, автономія, системна рефлексія) та продемонстрували статистично значущі кореляційні зв'язки із залежною змінною (метакогнітивний потенціал) (табл. 4).

Результати множинного лінійного регресійного аналізу засвідчують, що побудована модель є статистично значущою ($F(3, 161) = 41.0, p < 0.001$) і пояснює 43.3% дисперсії метакогнітивної активності ($R^2 = 0.433; R = 0.658$). Усі вміщені предиктори демонструють статистично значущий позитивний зв'язок із залежною змінною: опосередкованість ($\beta = 0.274; B = 1.86; t = 3.95; p < 0.001$), автономія ($\beta = 0.365; B = 4.75; t = 5.30; p < 0.001$) та системна рефлексія ($\beta = 0.227; B = 2.05; t = 3.64; p < 0.001$).

Додатковий аналіз припущень регресійної моделі не виявив порушень її застосовності. Зокрема, значення критерію Дарбіна-Вотсона

($DW = 2.07; p = 0.646$) свідчить про відсутність автокореляції залишків і, відповідно, про незалежність спостережень. Перевірка мультиколінеарності показала, що значення інфляційного фактора дисперсії (VIF) перебувають у межах 1.10-1.36, а показники толерантності у межах 0.733-0.909, що відповідає прийнятним критеріям і підтверджує відсутність надмірної взаємозалежності між предикторами.

Опосередкованість поведінки та психічної діяльності людини постає наскрізною характеристикою її взаємодії зі світом. Усі форми активності (як практичної, так і психічної), організуються з позицій осмисленості, доцільності, усвідомленості та скеровуються тим чи іншим образом суб'єктивно віддзеркаленої дійсності. Змалювання світобудови оприявнюється у свідомості людини у вигляді неповторної картини причинно-наслідкових зв'язків, самотутньої структури існування природного сущого, що формується не лише на матеріалі безпосередніх відчуттів, а навіть більшою мірою у результаті ґрунтовної миследіяльності з урахуванням накопиченого людиною багажу знань. Через подібну репрезентацію ось-буття уможливорюється перетворювальна активність людини, її свідомо, ініціативна миследіяльність, що спрямована на зміну навколишнього світу, природи та самої себе.

Свідомісний характер взаємодії особи з довколишньою реальністю дає змогу проектувати її конкретні учинкові акти-події у часопотоці буття. Кожний крок стає результатом виваженого аналізу ситуації, у якій виконується певний поведінковий акт, та передбачає ретельний добір способів його реалізації. Персоніфікований минулий досвід і

попередні знання про особистість допомагають спрогнозувати наслідки тієї чи іншої вчинкової дії і врахувати можливі перешкоди у просторі її виконання.

Опосередкованість є невід'ємною властивістю вищих психічних функцій людини, підґрунтям і водночас чинником метакогнітивної активності, а її функціональний рівень безпосередньо визначає можливості саморегуляції у пошуково-пізнавальній сфері. Ця риса уміщує в собі регулятивні здатності й, оскільки вона є наскрізною, визначає характер та ступінь задіяння метакогнітивних стратегій і механізмів у рух-поступ суб'єкта пізнання до осягнення світоустрою. Вона уможливує існування зачатків метакогнітивної активності, формовиявами якої постають насамперед окремі регулятивні дії-операції – цілепокладання, обмежене конкретною ситуацією, вибір способів виконання завдання та фрагментарні самоспостереження. Трансформування цих неусистемлених самоспоглядань людини в рефлексивну позицію стосовно пізнання світу і власного Я здійснюється на наступному – особистісному – рівні її функціонування та створює підґрунтя для розгортання метакогнітивної активності як цілісного вчинкового циклу.

Метакогнітивна активність на рівні особистості постає комплексною мотиваційно-ціннісною регуляцією, що здійснюється людиною, здатною до рефлексивного самовизначення, усвідомленого цілепокладання та ієрархізації власних намірів, уподобань і вартостей. Зазначені спроможності пов'язані з особистісною автономією – самостійністю та відносною свободою вибору, що в результаті пошукування виявилася одним зі значущих предикторів метапізнання. На локальному щаблі перебігу така суверенність забезпечує спроможність людини ініціювати дії та контролювати поведінку, спираючись на власні домагання та життєві принципи, у більш широкому сенсі – оприявнюється у її вмінні свідомо змінювати траєкторію свого буденного шляху, визначати смислонаповнення власного повсякдення та способи зреалізування себе у світі.

Автономія втілюється у здатності людини протистояти каузальності впливу навколишнього середовища та відмовлятися від вособистіснених принципів, що вичерпали себе й наразі стали неактуальні, хоча на них базувалася поведінка в минулому. Життєактивність суб'єкта мислевчинення спрямовується її власними бажаннями, персоніфікованими переконаннями

та привласненими цінностями, що свідомісно зреалізуються у стратегіях діяльності. Автономна особистість здатна до самостійного прийняття рішень, що узгоджуються з її ціннісними орієнтирами й відтак суб'єктивно відчуються правильними і значущими, і володіє значним потенціалом подолання перешкод на шляху до бажаного.

Інакше кажучи, автономія – сутнісне ядро та базова умова самоспричинення як здатності людини самостійно визначати напрям, зміст та суб'єктивні образи власного життя й окремих видів діяльності. Самозумовлена поведінка є результатом внутрішньої мотивації, що ґрунтується не лише на усвідомленні особистістю доцільності, значущості та справжньої цінності певного способу вчинення чи результативності життєдіяльності загалом, але й на отриманні задоволення від самого процесу тривалого діяння. Суверенність і саморозвитковість як провідні характеристики зрілої особистості уможливають (тобто стають і умовою, і чинником) розпросторення метапізнання як самоспричиненої мислєдіяльності. Розрізнені до цього та поодинокі регулятивні процедури викристалізуються в компоненти усталеної системи саморегуляції осягнення-осмислення суцього, що здійснюється на засадах рефлексивної позиції суб'єкта-пізнавача та усвідомлення ним персонального сенсу цієї активності.

На рівні особистості метакогнітивна змобілізованість стає довершеним учинковим циклом, у вимірі індивідуальності набуває рис неповторності та творчої організації. У цьому переході до специфічно-самобутнього аспекту становлення людської істоти вирішального значення набуває її здатність не тільки діяти, а й повертатися до себе у просторі осмислення власного дійства-буття, що забезпечується системною рефлексією як найбільш повноцінною формою самоспоглядання. Вона виявляється у здатності особи віддзеркалювати свої психічні стани і процеси разом зі всебічним осмисленням взаємозв'язків між об'єктами у кожному конкретному моменті світовідображення. При цьому зверненість думки на себе саму відбувається не внаслідок відволікання від зовнішньої ситуації, а в доповненні із зосередженістю на ній. Таким чином у процесі розуміння осягнення людиною дійсності породжується дихотомія об'єкта (упредметного світу) і суб'єкта (дослідника і співтворця дійсності). Саме в цьому типі рефлексії оприявнюються два принципово важливих для реалізації метакогнітивної активності процеси:

переживання людиною певної відмежованості від власної свідомості і водночас її множинні віддзеркалення.

Отже, системна рефлексія постає умовою-чинником вдосконалення метакогнітивної активності, набуття нею неповторних індивідуальних рис. При цьому її всеохопний характер дозволяє узгодити метакогніції з іншими компонентами структури особистості. Так відбувається творення людиною нових форм свідомого керування процесами збагнення об'єктивної реальності, а метакогнітивна активність стає унікально вибудованою системою самоконструювання регуляції різноаспектного пізнання.

Глибоке занурення людини у процеси власного мислеохоплення сутності предметів довколишнього світу, її рефлексивна позиція щодо самої себе в пізнанні всього суцього стає проявом *феномену самоздійснення*. Людина не просто відтворює зміст об'єктивної реальності, а й актуалізує власні потенційні можливості, вибудовує та видозмінює способи мислення і тим самим конституює себе як активного пізнавача-творця. Метакогнітивна активність тут постає рефлексивно опосередкованим механізмом саморозгортання і самотворення, що виводить особистість на рівень універсуму, де відбувається цілісне усвідомлення власного буття та свого місця-призначення у світі. У такому модусі метапізнання стає можливим завдяки її здатностям до само- і життєтворення та схильності до холистичного осмислення світоустрою і власного Я. Ці умови-рушії дозволяють стверджувати, що синергійне поєднання всіх попередніх предикторів і є підтвердженням теоретизації детермінант метапізнання, які не редукуються до емпірично вимірюваних змінних, а постають концептуальними підвалинами цілісного осягнення особистістю перспектив власного самотворення.

ВИСНОВКИ

1. Глибоке розуміння і сутнісне осягнення людиною навколишньої дійсності передбачає не лише мислерух до істинного знання, але й її рефлексивну позицію у відображенні-розумінні світоустрою. Найповніше об'єктивована позиція оприявнюється у *процесах метапізнання*, що в науковому дискурсі тлумачиться переважно як форма саморегуляції, моніторингу та контролю когнітивних процесів, що функціонально поєднує планування, спостереження й рефлексивне переосмислення

діяльності. Серед зарубіжних напрямів-курсів дослідження метакогнітивних процесів усе ще не визначено їх смислотворчого й буттєвого вимірів, де вони могли б досліджуватися як складноорганізована система оперування предметною дійсністю, що розпросторюється крізь призму рефлексивно-оцінкового ставлення до неї та первинного позиціювання суб'єкта пізнання відносно актуалізованої, уособлено значущої реальності.

2. Вітакультурна парадигма / методологія й розроблений у її межах циклічно-вчинковий підхід дають змогу розглянути метакогнітивну активність як характеристику-атрибут особистості, тобто як носія культури і творця смислів, що постає й розвивається у специфічному довікллі співжиття людських істот, окресленому рамковими умовами психокультури. Саме як носій цієї культурно зумовленої свідомісної організації особа постає суб'єктом власної пошуково-пізнавальної діяльності. Відтак метакогнітивна активність аргументовано осмислена як процес, у межах якого суб'єкт-дослідник, спираючись на рефлексивну позицію, інтеріоризує у свідомість різноманітні образи суб'єктивної реальності, водночас здійснюючи їх цілеспрямоване, варіативно впорядковане пізнання, тлумачення та подальше концептуальне відтворення у вигляді цілісної онтологічної моделі світу.

3. Через засадничі принципи циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана визначено сутнісні риси метакогнітивної активності, вона становить: 1) цілісний акт учинення, у якому поєднуються орієнтування людини в пізнавальній ситуації, свідомі спонукання, безпосередня дія як когнітивний акт та її подальше пост-рефлексивне осмислення (принцип учинковості); 2) синтез різнорівневих психічних проявів (саморегуляції, самопізнання, самоставлення й самотворення), узгоджуючись із особистісними цінностями та смислами, а також із ширшими горизонтами загальнолюдських смислів-значень (принцип метасистемності); 3) спіраль безупинного руху-поступу мислєдіяльності, що передбачає постійне переосмислення-рефлексію і вдосконалення особистістю власного життєздійснення (принцип циклічності); 4) цілісність її самісного досвіду, що сприяє збалансованій самоорганізації свідомості та поступовому викристалізуванню унікального внутрішнього засвіту людського Я (принцип синергійності).

4. Формовияви метакогнітивної активності диференціюються залежно від суб'єктивних

рівнів-проекцій функціонування людини. На щаблі індивіда, для якого виміром людської дієвості постає переважно реактивність (мінімальна автономія, поведінка зумовлюється стимулами зовнішнього середовища), закладаються лише передумови метакогніцій як поки що не проявлені особливості психічних функцій, що їх забезпечують. Елементарні ознаки метапізнання започатковуються на рівні суб'єкта життєдіяльності як носія свідомості, де когнітивний поступ оприявнюється в неусистемлених спостереженнях за плином власної пізнавальної діяльності, окремих переживаннях, регуляційних стратегіях і персоніфікованих мотивах. Особистість є ознакою-виміром автономності людини, що реалізується у її здатності утверджувати себе у світі через відносини з суспільним довкіллям і предметним середовищем, змозі здійснювати вільний вибір у способах-видах розмірковування, спроможності пізнавати за власними принципами-правилами, тобто втілювати у життя завершений цикл метакогнітивної активності, у якому об'єднуються мотиваційно-ціннісна орієнтація, системна рефлексія та регулятивні стратегії як засоби мислевчинення. На рівні індивідуальності (неповторної, самобутньої, автентичної) метапізнання постає унікально вибудованою метасистемою самодетермінації думання, поступу до досягнення дійсності. Досягнувши ж універсумних вершин, людина виходить за межі повномірної контролю і регуляції окремих пізнавальних процесів, трансцендентується і постає у ролі творця власного життя у вчинково-канонічних вимірах самоздійснення чи екзистенціонування.

5. На кожному суб'єктивному рівні-проекції буденної присутності людини у світі відповідні формовияви метапізнання активізуються різними рушіями, що забезпечуються суголосним поєднанням із внутрішньою організацією та сенсозначимими засновками самої особи. Концептуально обґрунтовані чинники перевірені в емпіричному пошукуванні, за результатами якого побудована регресійна модель із помірною пояснювальною здатністю (усі предиктори виявилися значущими). *Опосередкованість* постає суттєвим предиктором метакогнітивної активності, оскільки як іманентна властивість вищих психічних функцій визначає можливість саморегуляції в інтелектуальній сфері. Вона виявляється як наскрізна регулятивна здатність, що задає темпоритм задіяння надскладних мисленневих стратегій у процес пізнання, а це уможливорює як первинне

оформлення, так і подальше розгортання метакогнітивної активності. Вагомим також є внесок *особистісної автономії*, що стає умовою зваженого самовизначення, усвідомленого цілепокладання та ієрархізації значущостей, значень, сенсів і смислів людини. Вона становить першопричину життєактивності в цілому, заснована на внутрішньо привласнених цінностях і домаганнях, забезпечує здатність суб'єкта самостійно обирати та коригувати стратегії поведінки й пізнання. У такому разі метакогнітивна активність набуває ознак самоспричиненої діяльності, у якій розрізнені психічні дії-спрямування інтегруються в цілісну систему усвідомлено вчинкового самоконструювання. *Системна рефлексія* – значущий досліджений предиктор, який забезпечує перехід метапізнання у вимір індивідуальності, причому з притаманними людині рисами рефлексивного самопоглядання, цілісного самобачення і тенденцією до самотворення. Вона уможливорює одночасне утримання у полі свідомості як об'єкта пізнавального інтересу, так і самого суб'єкта, забезпечуючи дистанціювання і спрямування його мислєдїяння на самого себе без втрати входження у ситуацію. Завдяки цьому метакогнітивна активність узгоджується з цілісною структурою особистості та постає як індивідуально вибудована система саморегуляції й самоконструювання пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ватан Ю.П. Психологічна концепція метакогнітивної активності особистості. *Психологія і суспільство*. 2026. №1. С. 141-154. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.01.141>
2. Ватан Ю.П. Психологічні особливості актуалізації метакогнітивного потенціалу особистості: дис. ... д-ра філософії: 053 Психологія. Одеса, 2023. 234 с.
3. Лазарук А.Ф. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів: дис. ... д-ра філософії: 053 Психологія. Тернопіль, 2025. 373 с.
4. Фурман А.А. Досвідна організація смислотворення у науково-психологічному витлумаченні. *Науковий огляд*. 2017. №4 (36). С. 172-181.
5. Фурман А.А. Засновки психологічного пізнання: від методології до методологування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2017_3_9
6. Фурман А.А. Категорійно зорієнтована мислєдїяльність як інструмент психологічного пізнання. *Вісник Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського. Серія «Психологія»*. 2017. №1 (48). С. 207-213.
7. Фурман А.А. Методологічна оптика постнекласичного психологічного пізнання. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія»*. 2017. Вип. 56. С. 257-268.

8. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

9. Фурман А.А., Фурман А.В. Вчинкова буттєвість особистості: від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.

10. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.

11. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>

12. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 6-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2022.02.006>

13. Фурман А.В. Методологічні оптики типів наукової раціональності агрибути, параметри, підходи. *Психологія і суспільство*. 2025. №1. С. 24-79. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.024>

14. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. Київ: Інститут соц. і політ. психології НАПН України; Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 100 с.

15. Фурман А.В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. С. 7285.

16. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: ВЦ НДІ МЕВО, 2011. 168 с.

17. Фурман А.В. Світ методології. *Психологія і суспільство*. 2015. №2. С. 47-60.

18. Фурман А.В. (упоряд., відп. ред., перекл.). Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т.1. 314 с. Т. 2. 344 с. Т. 3. 400 с. 2021. Т. 4. 400 с. Т. 5. (додатковий). 605 с.

19. Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К. та ін. Вітакультурна методологія: антологія: колективна монографія: до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.

20. Фурман А.В., Фурман О.Є., Шандрук С.К., Фурман А.А. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія: до 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.

21. Фурман О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу: дис. ... доктора психол. наук:19.00.07. Одеса, 2015. 467 с.

22. Фурман О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

23. Brown A.L. Knowing when, where and how to remember: a problem of metacognition. *Advances in Instructional Psychology*. 1978. №1. P. 77-165.

24. Efkldis A. Gifted students and self-regulated learning: The MARSL model and its implications for SRL. *High ability studies*. 2019. Vol. 30. P. 72-102.

25. Follmer D.J., Sperling R.A. The mediating role of metacognition in the relationship between executive function and self-regulated learning. *British Journal of Educational Psychology*. 2016. №86(4). P. 559-575.

26. McCormick C.B., Dimmitt C., Sullivan F.R. Metacognition, learning, and instruction. In W.M. Reynolds, G.E. Miller, & I.B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: Educational psychology* (2nd ed.). New Jersey: John Wiley &

Sons, 2013. P. 69-97.

27. Nelson T.O., Narens L. Metamemory: A theoretical framework and some new findings. *The psychology of learning and Motivation*. 1990. Vol. 26. P. 125-173.

28. Ryan R.M., Deci E.L. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. №25. P. 54-67.

29. Veenman M., Van Hout-Wolters B., Afflerbach P. Metacognition and learning: conceptual and methodological considerations. *Metacognition and Learning*. 2006. №1. P. 3-14.

30. Winne P.H., Azevedo R. Metacognition. In R.K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 63-87.

REFERENCES

1. Vatan Yu.P. (2026). Psykholohichna kontseptsiiia metakohnityvnoi aktyvnosti osobystosti [The psychological concept of metacognitive activity of the personality]. *Psykholohiia i suspilstvo Psychology and Society, 1, 141-154* [in Ukrainian].

2. Vatan, Yu.P. (2023). Psykholohichni osoblyvosti aktualizatsii metakohnityvnoho potentsialu osobystosti [Psychological features of the actualization of the metacognitive potential of the individual] (PhD dissertation). Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky [in Ukrainian].

3. Lazaruk, A.F. (2025). Aksiopsykholohichni determinanty vchynku samovyznachennia maibutnikh psykholohiv [Axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists] (doctoral dissertation). Ternopil [in Ukrainian].

4. Furman, A.A. (2017). Dosvidna orhanizatsiia smyslotvorennia u naukovy-psykholohichnomu vytlumachenni [Experiential Organization of Meaning-Making in Scientific-Psychological Interpretation]. *Naukovyi ohliad Scientific Review, 4* (36), 172-181 [in Ukrainian].

5. Furman, A.A. (2017). Zasnovy psykholohichnoho piznannia: vid metodolohii do metodolohuvannia [Foundations of Psychological Cognition: From Methodology to Methodologizing]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, 3* [in Ukrainian].

6. Furman, A.A. (2017). Katehoriino zoriietovana myslediialnist yak instrument psykholohichnoho piznannia [Category-Oriented Thought Activity as an Instrument of Psychological Cognition]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy im. I. Cherniakhovskoho. Seriia «Psykholohiia» Bulletin of the I. Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine. "Psychology" Series, 1* (48), 207-213 [in Ukrainian].

7. Furman, A.A. (2017). Metodolohichna optyka postneklasychnoho psykholohichnoho piznannia [The methodological perspective of post-classical psychological cognition]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Seriia «Psykholohiia» Bulletin of the H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Series "Psychology", 56*, 257-268 [in Ukrainian].

8. Furman, A.A. (2017). Psychologia smyslozhyttyevogo rozvytku osobystosti: monografiya [Psychology of Meaningful Development of the Ptronality: Monograph]. Ternopil: TNEU. 508 p. [in Ukrainian].

9. Furman, A.A., Furman, A.V. (2018). Vchynkova buttyevist' osobystosti: vid kontseptu do metateoriiu [Action everyday life of personality: from conception to meta-theory]. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1-2, 5-26. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.01.005> [in Ukrainian].
10. Furman, A.V. (2016). Ideya i zmist profesiinoho metodolohuvannya [The idea and content of professional methodology]. Ternopil: TNEU. 378 p. [in Ukrainian].
11. Furman, A.V. (2023). Katehoriina matrytsia vitakul'turnoyi metodolohiyi: vid myslevchynennia do kanonu. [Categorical matrix of vitakultural methodology: from thought-activity to canon]. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-50 [in Ukrainian].
12. Furman, A.V. (2022). Metodolohichna optyka yak instrument myslevtchunenia [Methodological optics as a thought-activity tool]. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 6-48 [in Ukrainian].
13. Furman, A.V. (2025). Metodolohichni optyky typiv naukovoyi ratsional'nosti: atrybuty, parametry, pidhody [Methodological optics of types of scientific rationality: attributes, parameters, approaches]. *Psykhologhiya i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 24-79 [in Ukrainian].
14. Furman, A.V. (2013). *Metodolohiia paradyhmalnykh doslidzhen u sotsialnii psykhologii* [Methodology of Paradigmatic Research in Social Psychology]. Kyiv: Ins-tut sots. i polit. Psykhologii NAPN Ukrainy; Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
15. Furman, A.V. (2013). Paradyhma yak predmet metodolohichnoi refleksii [he Paradigm as an Object of Methodological Reflection]. *Psykhologhiia i suspilstvo Psychology and Society*, 3, 72-85 [in Ukrainian].
16. Furman, A.V. (2011). Psykhokultura ukraïnskoi mentalnosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]. Ternopil: Ekonomichna dumka. 168 p. [in Ukrainian].
17. Furman, A.V. (2015). Svit metodolohii [The World of Methodology]. *Psykhologhiia i suspilstvo Psychology and Society*, 2, 47-60 [in Ukrainian].
18. Furman, A.V. (uporiad., vidp. red., perekl.). (2015, 2021, 2023). *Systema suchasnykh metodolohii: khrestomatiia u 4-kh tomakh* [The system of modern methodologies: a textbook in 4 volumes]. Ternopil: TNEU, 1, 2, 3, 4, 5 (dodatkovyi) [in Ukrainian].
19. Furman, A.V., Furman, O.Ye., Shandruk, S.K. (2019). Vitakulturna metodolohiia: antolohiia: kolektyvna monohrafiia: do 25-richchia naukovoï shkoly profesora A.V. Furmana [Viticaltural methodology: an anthology: collective monograph: to the 25th anniversary of the scientific school of professor A.V. Furman's]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
20. Furman, A.V., Furman, O.Ye., Shandruk, S.K., Furman, A.A. (2019). Metodolohiia i psykhologhiia humanitarnoho piznannia. Do 25-richchia naukovoï shkoly profesora A.V. Furmana: kolektyvna monohrafiia [Methodology and psychology of humanitarian cognition. To the 25th anniversary of professor A.V. Furman's scientific school]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
21. Furman, O.Ye. (2015) Psykhologhichni parametry innovatsiino-psykhologhichnoho klimatu zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Psychological parameters of the innovation-psychological climate of a secondary school]. Odesa. 467 p. [in Ukrainian].
22. Furman, O.Ye. (2008) Teoriia i metodolohiia innovatsiino-psykhologhichnoho klimatu zahalnoosvitnoho zakladu: monohrafiia [Theory and methodology of the innovative psychological climate of a general educational institution: monograph]. Yalta; Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 340 p. [in Ukrainian].
23. Brown, A.L. (1978). Knowing when, where and how to remember: a problem of metacognition. *Advances in Instructional Psychology*, 1, 77-165 [in English].
24. Efklides, A. (2019). Gifted students and self-regulated learning: The MARS model and its implications for SRL. *High ability studies*, 30, 72-102 [in English].
25. Follmer, D.J. & Sperling, R.A. (2016). The mediating role of metacognition in the relationship between executive function and self-regulated learning. *British Journal of Educational Psychology*, 86 (4), 559-575 [in English].
26. McCormick, C.B. & Dimmitt, C. & Sullivan, F.R. (2013). Metacognition, learning, and instruction. In W.M. Reynolds, G.E. Miller, I.B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: Educational psychology* (2nd ed.). New Jersey: John Wiley & Sons [in English].
27. Nelson, T.O. & Narens, L. (1990). Metamemory: A theoretical framework and some new findings. *The psychology of learning and Motivation*, 26, 125-173 [in English].
28. Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000) Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67 [in English].
29. Veeman, M., Van Hout-Wolters, B. & Afflerbach, P. (2006). Metacognition and learning: conceptual and methodological considerations. *Metacognition and Learning*, 1, 3-14 [in English].
30. Winne, P.H. & Azevedo, R. (2014). Metacognition. In R.K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 63-87 [in English].

АНОТАЦІЯ

ФУРМАН Анатолій Анатолійович, БАТАН Юлія Павлівна.

Умови-чинники метакогнітивної активності у вимірах вчинкової організації її психічного життя.

У статті здійснено теоретичний аналіз, методологічне обґрунтування й емпіричне вивчення метакогнітивної активності як цілісного психічного утворення, що вміщує свідомісні установки-диспозиції, способи сприйняття, форми мислення та рефлексію, чим уможливило осягнення людиною власного пізнання як базової форми її суб'єктивної присутності у світі. Висвітлено сучасні напрями її дослідження, а саме когнітивний, освітньо-прикладний, нейронауковий, розвитковий (онтогенетичний), клінічний. Актуалізовано потребу у розгляді метакогніції крізь оптику, яка дозволяє вивчати їх в інших вимірах – смислотворчому та буттєвому. На засадах циклічно-вчинкового підходу окреслено сутнісні ознаки метакогнітивної активності, зокрема її холистичність у рамкових умовах завершеного вивчення, інтегративність різнорівневих психодуховних явищ, безперервну рефлексивно-діяльнісну динаміку та здатність забезпечувати самоорганізацію й унікальність особистісного досвіду. Охарактеризовано формовияви метакогнітивної активності, що відповідають різним суб'єктивним рівням-проекціям людського існування, та концептуально визначено чинники, що їх активізують. Перші пропедевтичні вияви метапізнання з'являються на рівні суб'єкта й унаслідок

ються у самоспостереженні та застосуванні регулятивних стратегій у конкретних пошукових пізнавальних ситуаціях. Їх чинники вбачаються у сформованій довільній само-регуляції та опосередкованості дій-операцій. Носієм метакогнітивної активності як доведеного вчинкового акту постає особистість. Її сутнісними характеристиками є здатність людини ґрунтовно аналізувати дійсність і власну мотиваційно-ціннісну автономію. На рівні індивідуальності метакогніції набувають своєрідності й самобутності, що забезпечується рефлексивною (об'єктивованою) позицією особи й сутнісним розумінням нею світоустрою. А у вимірі універсуму вони постають рефлексивно опосередкованим механізмом самотворення особистості, пов'язаним із само- і життєтворчими можливостями, холистичним осмисленням себе і світу, прагненнями до вершинно-глибинного екзистенціонування. Для визначення прогностичної спроможності зазначених чинників проведено емпіричне дослідження. За результатами регресійного аналізу встановлено, що опосередкованість діяльності, особистісна автономія та системна рефлексія є статистично значущими предикторами метакогнітивної активності. Тож метапізнання є особливою, саморозвитковою, полірефлексивною формою-способом аналітичного освоєння, зваженого осягнення і сутнісного осмислення людиною буття і своєї суб'єктивної присутності в ньому.

Ключові слова: особистість, буття, вітакультурна парадигма, психічне життя, вчинок, екзистенціонування, індивідуальний досвід, когнітивні процеси, когнітивна психологія, метакогнітивна активність, метапізнання, навчання, пізнавальна активність, мислєдіяльність, регулювання, рефлексія, самодійснення, циклічно-вчинковий підхід, цикл учинення.

ABSTRACT

Anatolii A. FURMAN, Yuliia VATAN.

Conditions and factors of metacognitive activity of an individual in the dimensions of the behavioral organization of one's mental life.

The article provides a theoretical and methodological justification and empirical study of metacognitive activity as a holistic mental formation that includes conscious attitudes-dispositions, ways of perception, forms of thinking and reflection, which enables a person to comprehend his own cognition as a form of his presence in the world. Modern directions of its research are analyzed, such as: cognitive, educational-applied, neuroscientific, developmental (ontogenetic), clinical. The need to consider metacognitions through the lens that allows them

to be explored in other dimensions – meaning-making and existential – is substantiated. On the basis of the cyclical-action approach, the essential features of metacognitive activity are outlined, in particular its holistic nature within the framework of completed action, the integrative nature of different-level mental phenomena, continuous reflexive-activity dynamics, and the ability to ensure self-organization and uniqueness of personal experience. The forms of metacognitive activity corresponding to different levels-projections of human existence are characterized, and the factors that activate them are conceptually defined. The first elementary manifestations of metacognition appear at the level of the subject and are realized in self-observation and the application of regulatory strategies in specific cognitive situations. Their factors are seen in the formed arbitrary self-regulation and the mediation of actions-operations. The carrier of metacognitive activity as a complete act of action is the personality. Its essential characteristics are the ability of a person to thoroughly analyze reality and his own motivational and value autonomy. At the level of individuality, metacognitions acquire originality and originality, which is provided by a person's reflective (objectified) position and his essential understanding of the world order. And in the dimension of the universe, they become a reflexively mediated mechanism of self-creation of the individual, associated with self- and life-creating possibilities, holistic understanding of oneself and the world, aspirations for true existence. To determine the predictive ability of the outlined factors, an empirical study was conducted. According to the results of regression analysis, it was found that the indirectness of activity, personal autonomy and systemic reflection are statistically significant predictors of metacognitive activity. Therefore, metacognition is a special, self-developing, reflective form-method of analytical mastery, balanced comprehension and essential comprehension of being.

Keywords: personality, being, vitacultural paradigm, psychic life, deed, existential functioning, individual experience, cognitive processes, cognitive psychology, metacognitive activity, metacognition, learning, cognitive activity, thought-activity, regulation, reflection, self-realization, cyclic-deed approach, cycle of deed performance.

Рецензенти:

д. психол. н., проф. Інєса ГУЛЯС,
д. психол. н., доц. Олег ХАЙРУЛІН.

Надійшла до редакції 06.04.2026.

Підписано до друку 22.04.2026.

Дата публікації 25.05.2026.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман А.А., Ватан Ю.П. Умови-чинники метакогнітивної активності у вимірах вчинкової організації її психічного життя. Психологія і суспільство. 2026. № 2. С. 49-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.02.067>